

100 yaşlı Azərbaycan ədliyyəsi ədalətin keşiyində

Şərqi ilk müstəqil dövlət olan Azərbaycan özünün varlığını bəyan etdiyi gündə, yeni 28 may 1918-ci il tarixdə paralel olaraq dövlətin Ədliyyə Nazirliyinin də yarandığını elan etdi və bununla da, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hüquqi dövlət olduğunu dünyaya çatdırdı. Ömrü qısa olmasına baxmayaraq, Xalq Cümhuriyyəti dövrünün Ədliyyə Nazirliyi çox fəal bir şəkildə ölkə həyatına daxil ola bildi və 22 noyabr 1918-ci ildə Ədliyyə Nazirliyinin Əsasnaməsi hazırlanıb təsdiq edildi.

Əsasnaməyə əsasən, ölkənin Ədliyyə Nazirliyinin funksiyaları, səlahiyyətləri, fəaliyyət dairəsi müəyyən olundu. Cümhuriyyətin süqutundan sonra da bu qurumun labüdlüyünə zəruriyyət ortaya çıxdığından ləğv edilən Ədliyyə Nazirliyi yeni formatda təsdiq edildi. Belə ki, sovet hökuməti öncə Xalq Ədliyyə Komissarlığını yaratdı və yaradılmış Komissarlığa qanunvericilik lahiyələrinin işlənilməsi, təlimatların müəyyənəndirilməsi, məhkəmə işçilərinin seçilməsi və onlara inzibati rəhbərlik funksiyası verildi. Bununla bərabər, Ədliyyə Nazirliyinə istintaqın aparılması və qanunçuluğa ali nəzarət də həvalə edildi. Bundan sonra, yeni 1930-cu ildə Xalq Ədliyyə Komissarlığı ləğv edildi və onun vəzifələri Prokurorluq, Ali Məhkəmə, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi arasında bölüşdürüldü. Lakin, zaman bu cür bölüşdürmənin effektiv olmadığını ortaya qoyduğundan, ədliyyə sisteminin labüdlüyünə zərurət olduğu təkrarən ortaya çıxdığından 1933-cü ildə ləğv edilmiş Xalq Ədliyyə Komissarlığı bərpa edildi və bu dəfə Xalq Ədliyyə Komissarlığına qanunların şərhini, qanun layihələrinin və məhkəmə kadrlarının hazırlanması, əhaliyə hüquqi yardımın göstərilməsi, penitensiar sistemin idarə olunması, həmçinin Ali Məhkəməyə, Prokurorluğa və vəkillərə rəhbərlik etmək səlahiyyətləri verildi və bu format müəyyən dəyişikliklərlə 1959-cu ilə qədər davam etdi. Buna qədər isə, 1937-ci ildə keçmiş SSRİ-də cərəyan edən repressiyalar, demokratik idarəçilik üçün xas olmayan idarəçilik institutu, bu və digər hadisələr ədliyyədən də yan keçməyərək bu gerçəkliklərin fonunda Xalq Ədliyyə Komissarlığının Əsasnaməsində müəyyən dəyişikliklər edilərək, onun səlahiyyətləri xeyli məhdudlaşdırıldı və Komissarlığın əsas fəaliyyət sahəsi kimi məhkəmə və notariat orqanlarının işinin təşkili ilə bərabər, onlara rəhbərlik etmək funksiyası verildi. Yalnız ötən əsrin 60-cı illərinin sonlarından başlayaraq, Azərbaycanın Ədliyyə Sistemi, sözün əsl mənasında, qanunçuluq, qanuna nəzarət, məhkəmə sisteminin müasirləşməsi, bu və ya digər məsələlərdə özünün hüquqi baxımdan inkişafının yeni mərhələsinə daxil oldu. Bütün bunların da əsas səbəbi ulu öndər Heydər Əliyevin ölkə həyatının bütün sahələri kimi, ədliyyə sistemində böyük diqqət və qayğı göstərməsinin nəticəsi idi. Belə ki, 1959-cu ildə Ədliyyə Komissarlığı ləğv edilərək onun əsas funksiyaları Ali Məhkəmə və Nazirlər Soveti arasında bölüşdürülmüş və bu format 1970-ci ilə kimi davam etmişdir. Yalnız ümummilli lider 1970-ci il oktyabr ayının 27-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin qərarı ilə Ədliyyə Nazirliyinin yaradılmasını rəsmi şəkildə reallaşdırdıqdan sonra yeni yaradılmış Ədliyyə Nazirliyinə özülü

28 may 1918-ci ildə qoyulmuş Ədliyyə Nazirliyinin funksiyaları qaytarıldı. Həmin dövrdən başlayaraq, Ədliyyə Nazirliyi sabit fəaliyyət göstərərək, Ali Məhkəmədən başqa bütün məhkəmə orqanlarına təşkilati rəhbərliyi və məhkəmə idarəçiliyini həyata keçirib, əhaliyə hüquqi yardımı, notariat fəaliyyəti, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeyd alınması, məhkəmə ekspertizasının aparılmasını və digər funksiyalarının həyata keçirilməsini təmin edib.

Ədliyyə orqanları 1918-ci ildə yaranmasına və on bir dövlət təsisatının tarixinin həmin vaxtdan hesablanmasına baxmayaraq, ədliyyə işçilərinin peşə bayramı bu illər ərzində təsis edilməmişdi. Məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin tarixi həqiqəti əbədiləşdirərək ədliyyə işçilərinə xüsusi diqqət göstərəcəyi olan "Ədliyyə işçilərinin peşə bayramı gününün təsis edilməsi haqqında" 11 noyabr 2000-ci il tarixli 566 nömrəli sərəncamı ilə ilk dəfə olaraq ədliyyə işçilərinin rəsmi olaraq peşə bayramı kimi qeyd olunması reallığa çevrildi. Bununla da hər il 22 noyabr Azərbaycan Respublikası ədliyyə işçilərinin peşə bayramı günü kimi qeyd edilməyə başlandı. Tarixi irsin qorunması və ədliyyə sahəsində çalışan əməkdaşlarda mənəvi stimulaşdırılması baxımından bu sərəncam olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ulu öndərin hər zaman xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşdığı ədliyyə sistemi, 1995-ci ildə hüquqi əsasları Azərbaycan Konstitusiyası ilə qoyulan məhkəmə-hüquq sistemi dünyanın ən müasir və demokratik dəyərlərini əsas götürərək uğurlu bir inkişaf yolu keçdi. Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyasında BMT-nin 10 dekabr 1948-ci il tarixli Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində və digər beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları tam və əhatəli şəkildə təsbit olundu. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsini dövlətin ali məqsədi kimi bəyan etdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi və Məhkəmə islahatlarının həyata keçirilməsinə dair tədbirlər barədə 01.12.1998-ci il tarixli 30 nömrəli Fərmanı ilə qüvvəyə minmiş "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu bu sahədə qanunvericiliyin müasirləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması baxımından mühüm addım oldu. Bundan sonra, ümummilli liderimizin dövlət quruculuğu xəttini uğurla davam etdirən ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən ədliyyə və məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi üzrə mühüm qərarlar qəbul olunmuş, mükəmməl normativ-hüquqi baza yaradılmış, ədliyyə işi beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğunlaşdırılmış, onun üzərinə yeni mühüm vəzifələr qoyulmuş, gələcək inkişafı ilə bağlı Dövlət proqramları qəbul edilmişdir. 18 aprel 2006-cı il tarixli "Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə", 26 may 2006-cı il tarixli "Ədliyyə orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2009-cu il 6 fevral tarixdə təsdiqlənmiş "Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2009-2013-cü illər üçün Dövlət Proqramı" və digər sənədlər Azərbaycan ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsini, onun

cəmiyyət həyatında mühüm dövlət təsisatına çevrilməsini təmin etmişdir.

Aparılmış hüquqi islahatlar nəticəsində yeni təsisat-məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə orqanı olan və əsasən hakimlərdən ibarət formalaşdırılmış Məhkəmə-Hüquq Şurası yaradılmışdır. Demokratik cəmiyyətlərdə mühüm yer tutan bu təsisatın yaradılmasında əsas məqsəd məhkəmə sisteminin müstəqilliyini gücləndirmək, məhkəmələrin özünüidarə funksiyalarını genişləndirmək olmuşdur. Bu gün Şura daha geniş səlahiyyətlərə malikdir. Elə həmin vaxtdan ölkəmizdə hakimlərin Avropada örnək kimi dəyərləndirilən ən şəffaf seçim qaydaları tətbiq olunur və bu prosedurlara uyğun seçimi aparən Hakimlərin Seçki Komitəsi uğurla fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda, Avropa Şurasının sənədləri, həmçinin BMT-nin Banqalor prinsipləri nəzərə alınaraq işlənilib təsdiq olunmuş Hakimlərin Etik Davranış Kodeksinin tələblərinə hakimlərimiz tərəfindən riayət edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Hakimlik fəaliyyətinin etik prinsip və standartlarının toplusu olan bu Kodeks spesifik əxlaq və ədəb tələblərini, peşə etikasını məsələlərini, iş fəaliyyətindən kənar davranışı nizamlayır, peşə fəaliyyətinə münasibəti müəyyən edir. Bununla yanaşı, Azərbaycanda yaradılmış və bir müddət əvvəl Hakimlərin İttifaqı kimi birləşmiş hakim assosiasiyası fəaliyyət göstərir. Bu assosiasiya məhkəmə sahəsində qanunvericilik islahatları prosesində fəal iştirak edir, təkliflərlə çıxış edir, həm hakimlər, həm də məhkəmə aparatı işçiləri üçün treninqlər keçirir, ictimai tədbirlər təşkil edir. Ümumi Məhkəmə Hakimləri Assosiasiyası həm də Beynəlxalq Hakimlər Assosiasiyasının tamhüquqlu üzvüdür.

Bundan başqa, məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi üzrə həyata keçirilən köklü islahatlar çərçivəsində məhkəmə fəaliyyətinin elektronlaşdırılması və müxtəlif texnoloji yeniliklərin tətbiqi ilə bağlı qəbul edilmiş "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13.02.2014-cü il tarixli 268 nömrəli Sərəncamı ilə "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin yaradılması məhkəməyə müraciət imkanlarının daha da genişlənməsinə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində süründürməçilik və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasına, şəffaflıq və operativliyin təmin edilməsinə, məhkəmə qərarlarının icrasına nəzarətin effektivliyinin artırılmasına, elektron kargüzərliyin və sənəd dövriyyəsinin təmin olunmasına xidmət edəcəkdir.

Bundan əlavə, ötən dövrdə dövlət başçısının təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə həyata keçirilən genişmiqyaslı islahatların tərkib hissəsi olaraq, Ədliyyə Nazirliyinin funksiyası və səlahiyyətləri genişləndirilmiş, Ədliyyə Akademiyası, Regional Ədliyyə İdarəsi, Xüsusi Notariat İnstitutu, Probasiya xidməti təsis edilmiş, elektron reyestr və informasiya sistemləri yaradılmaqla, vətəndaşların ədliyyə təsisatlarına çıxışı xeyli asanlaşmışdır.

Göründüyü kimi, ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə davam etdirilən islahatlar və yeniliklər bu gün Azərbaycan məhkəmələrini insanların ümid yerinə və problemlərinin ədalətli həll olunduğu bir ünvana çevirib. Regional məhkəmələrin yaradılması insanların məhkəmələrlə daha yaxından təmas etməsinə şərait yara-

dıb və müasir işlək mexanizmlər nəticəsində insanların çoxlu sayda problemləri məhkəmələrdə öz hüquqi həllini tapıb. Vətəndaşlarla maarifləndirici tədbirlərin keçirilməsi nəticəsində artıq insanların böyük əksəriyyəti mübahisələrini məhz məhkəmələrə üz tutmaqla həll etməyə üstünlük verirlər. Bu isə cəmiyyətdə ədalətin və qanunçuluğun mövqeyini xeyli gücləndirmişdir. Nəticədə dövlət-vətəndaş münasibətləri möhkəmlənmiş və insanların ədalət mühakiməsinə olan etibarı dəfələrlə artmışdır.

"Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamı humanist siyasətin növbəti təzahürü olmaqla məhkəmə-hüquqi islahatlarının yeni mərhələdə davamıdır. Cəza siyasətini həyata keçirən dövlət orqanları üçün "yol xəritəsi" rolunu oynayan proqram xarakterli bu Sərəncamda ibtidai istintaq və məhkəmə icraatı zamanı böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır, o cümlədən iqtisadi fəaliyyət sahəsində cinayətlərə görə həbs qətimkan tədbirinin geniş tətbiq edilməsi qeyd edilmiş, eyni zamanda, ibtidai istintaq orqanları və məhkəmələr tərəfindən prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi zamanı cinayət-prosesual qanunvericiliyinin tələblərinə ciddi əməl olunması, cəzanın və qətimkan tədbirinin məqsədlərinə şəxsi cəmiyyətdən təcrid etmədən nail olmaq üçün azadlıqdan məhrum etməklə əlaqədar olmayan cəzaların və qətimkan tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi tövsiyə edilmişdir. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, insan hüquqlarının, o cümlədən cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan və məhkum olunan şəxslərin hüquqlarının daha etibarlı təmin olunması dövlət başçısının daima diqqət mərkəzindədir.

Bütün bunların nəticəsidir ki, son dövrlərdə müxtəlif mötəbər tribunalardan məhkəmələr tərəfindən həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlarla və həbsin alternativ qətimkan tədbirləri ilə əvəz edilməsi haqqında vəsadətlərə əsasən qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq baxıldığı, habelə lüzumsuz həbslərin və həbsdə saxlama müddətlərinin uzadılması barədə təqdimatların sayının xeyli azaldığı, əsaslandırılmış məhkəmə qərarlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdığı deyilir.

Sonda əminliklə qeyd etmək istəyirəm ki, Mingəçevir Şəhər Məhkəməsinin işçiləri ölkə Prezidentinin həyata keçirdiyi tədbirlər və uzaqgörən dövlət siyasətini tam dəstəkləyərək, məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsində fəal iştirak edərək, məhkəmənin fəaliyyətinin müasir dövrün tələblərinə uyğun qurulması istiqamətində söyləyini daha da artıraraq, üzərlərinə düşən bütün vəzifələri yüksək məsuliyyət hissi ilə dərk etməklə, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, ədalətin bərpası, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədində tam gücləri ilə işləyərək dövlətimizin nüfuzunun daha da artmasına çalışacaqlar.

Usaməddin OSMANOV,
Mingəçevir Şəhər Məhkəməsinin
sədri.